

KAPITOLY Z DĚJIN ČÍNSKÉHO STAROVĚKU (do začátku 3. století n. l.)

5. Čína a „barbaři“. Velká čínská zeď. První státní útvary na území Tibetu

Obecný úvod

Přestože státy období Válčících států mezi sebou neustále bezohledně soupeřily o moc a svrchovanost nad ostatními, dělo se to v rámci všečínského pocitu sounáležitosti. Svou zemi nazývali Číňané Podnebesí (*Tchien-sia* 天下 *Tiānxià*) nebo Země (Říše) středu (*Čung-kuo* 中国 *Zhōngguó*). Existovala ale i další pojmenování. Název *Tchien-sia* odvozovali z prastaré kosmogonické představy o uspořádání světa a vesmíru. Ve starověkých dobách se totiž Číňané domnívali, že svět má tvar čtverce, kdežto nebe je kruhové. Podnebesí (*Tchien-sia*), tedy vlastní Čína, bylo uprostřed světa a klenula se nad ním mocná Nebesa (*Tchien*) – zdroj řádu a pořádku.

Podnebesí zahrnovalo nejen vlastní Čínu, *Chua-sia* 华夏 *Huáxià*, ležící uprostřed, ale i „barbary čtyř světových stran“ (四夷 *Sì Yì*), kteří se od Číňanů lišili způsobem obživy, chováním i jazykem. Číňané se tak vymezovali zejména proti kočovníkům, kteří se jim jevíli jako násilníci potulující se se stády dobytka po své nehostinné zemi a čas od času pustošící a loupící v kvetoucích čínských vesnicích a městech.

Země, které Podnebesí obklopovaly, se nacházely v rozích čtvercového světa, mimo blahodárné působení Nebes. V těchto zemích nefungovalo nic jako v Zemi středu. Nestřídala se tam roční období, nepohybovala se nebeská tělesa. V ničem nevládla spořádanost, všechno tam bylo horší než v Podnebesí.

Takové „sebestředné“ ideje byly ovšem vlastní snad všem významnějším civilizacím starověku. Navíc ze srovnávacích výzkumů termínu „čung-kuo“ ve starověkých čínských textech vyplývá, že jeho výklad zdaleka není tak jednoznačný, jak bývá i v odborné literatuře tradováno. Spojení „čung-kuo“ znamená totiž nikoli jen „Země středu“, ale také „Střední území“ ve smyslu centra uvnitř toho, co se považovalo za Čínu (tj. kulturního okruhu vymezujícího se proti okolním kočovníkům). Často se objevuje i ve významu „Hlavní město“,

dokonce je z textů zřejmé, že toto „Čung-kuo“ se mohlo přesouvat z místa na místo, tak jak se lokalizace hlavního města měnila v průběhu historie. K ztotožnění „Čung-kuo“ s celou Čínou došlo až v období dynastie Chan (206 př. n. l. až 220 n. l.).

V konfuciánském traktátu *Li-ti* 礼记 *Lǐjì* (Kniha obřadů nebo Záznamy o rituálech) z druhé poloviny 1. tisíciletí př. n. l. je uveden popis barbarů, na němž by se asi shodla většina tehdejších obyvatel Podnebesí:

„Ti, kdo žijí na východě, se nazývají I. Nerozčesávají si vlasy a tetují si těla. Někteří nepoužívají ohně k přípravě pokrmů. (...) Ti, kdo žijí na západě, se nazývají Žung. Chodí s rozpuštěnými vlasy a odívají se do kůží. Někteří z nich nepoužívají obilí jako pokrmu. Ti, kdo žijí na severu, se nazývají Ti. Odívají se peřím a kožemi. Někteří z nich nepoužívají obilí jako pokrmu. (...) Ti, kdo žijí na jihu, se nazývají Man.“

Z těchto představ se postupně vykrystalizovala idea o určité výlučnosti a nadřazenosti čínské civilizace nad ostatními civilizacemi a kulturami světa.

„Barbaři“ a Dlouhá zeď

Velká čínská zeď (Čchang-čcheng 长城 *Chángchéng*, doslova: „Dlouhá zeď“ nebo *Wan-li čchang-čcheng* 万里长城 *Wànlǐ Chángchéng*, „Zeď dlouhá deset tisíc lí“) je starý systém opevnění táhnoucí se napříč severní Čínou. Dnešní podoba zdi byla vybudována až za dynastie Ming v době od konce 14. do začátku 17. století, ale její nejstarší dochované části jsou ze 7./6. století př. n. l. Jejím účelem bylo chránit Čínu před mongolskými nájezdy. Podobná opevnění proti vpádům kočovných kmenů byla však budována již v dávnějších dobách, jak se o tom za chvíli zmíním.

Zeď se táhne v ohromující délce cca 3460 km od východního mořského pobřeží až k poušti Gobi na západě a prochází v místech, kudy přes roztroušené oázy kdysi pokračovala západním směrem Hedvábná cesta. Nutno zdůraznit, že zeď v některých úsecích probíhá v několika liniích a vytváří odbočky (započteno do celkové délky), na jiných místech je naopak přerušena. V roce 2009 čínské úřady ohlásily, že byly nalezeny dosud neznámé zbytky čínské zdi. Celková oficiální délka zdi dnes tedy činí 8851 km.

Jakmile se vytvořila celistvá čínská kultura a společnost, započalo se se stavbou zdí: uvnitř i vně vesnic a menších i větších měst. Rané čínské osídlení bylo spojeno s velkým množstvím zdí, což potvrzují i nejranější nálezy odkryté při vykopávkách poblíž Lung-šanu v provincii Šan-tung na severovýchodě Číny pocházející ze třetího tisíciletí př. n. l. Nejimpozantnější dochovaná zeď, vybudovaná během druhého tisíciletí př. n. l., obklopuje město Ao 傲 *Áo* z doby dynastie Šang, které leželo na sever od dnešního Čeng-čou v provincii Che-nan, a dodnes je sedm kilometrů dlouhá a více než devět metrů vysoká. U základny byla široká kolem 20 metrů, na vrcholu kolem 5 metrů a možná kolem 10 metrů v době, kdy byla budována.

Právě během těchto dvou tisíciletí si Číňané osvojili základní technologii výstavby zdí, která se pak používala ještě v dobách rozkvětu dynastie Ming – takzvané pěchování. Při tomto stavebním postupu se pomocí dřevěných prken nebo cihel vytvoří vnější konstrukce, do které se upěchuje zemina tvořící základ zdi. Vzhledem k tomu, že se zdi stavěly především z materiálu, který se nacházel na daném místě, bylo velkou výhodou takto stavěných zdí to, že byly levné a rychle hotové, což byla základní podmínka pro společnost, jež v celé Čínské říši postavila velký počet zdí.

Sever čínských států byl pevně ohraničen oblastí – dnešní Střední Asií, Mongolskem a severním Mandžuskem –, jejíž podmínky nepřály rozsáhlejšímu zemědělství ani přesně stanovenému společenskému uspořádání. Právě z těchto území pocházeli příslušníci kočovných kmenů označovaní v Číně a na Západě různými názvy – například Žungové, Tiové, Siungnuové, Mongolové, Mandžuové a Hunové –, kteří útočili na čínské hranice a stali se hlavním důvodem výstavby zdí v období trvajícím dva a půl tisíce let.

Až do konce druhého tisíciletí př. n. l. nebyl však rozdíl mezi způsobem života v severní Číně a v oblastech nacházejících se ještě dál na sever až tak velký, protože půda se zde měnila velmi pozvolna z úrodných sprašových nížin ve stepi a pouště. Až do té doby se tu příliš často neobjevovaly obávané hordy kočovných válečníků, ale spíše sem přicházely mírumilovné kmeny žijící se pěstováním plodin a chovem domácího zvířectva.

Směrem na severozápad, přes výjimečně úrodný Východní Turkestán (dnešní provincie Kan-su a Sin-ťiang), přes táhlé a silnou ledovou vrstvou pokryté pohoří Tchien-šan, přecházelo čínské území v pouště a stepi kotlin Džungarska a Tarimu, kolem jejichž oáz chovali pastevci primitivně žijících usedlých kmenů dobytek.

Severovýchodním směrem se díky řekám dolního (jižního) Mandžuska rozvíjelo zemědělství čínského stylu a směrem dál na sever pak přecházela orná půda v oblast stepí vhodnějších spíše k lovu zvěře a rybaření.

Přímo na sever od dnešního Pekingu tvořil pás zalesněných hor jasnou hranici mezi samotnou Čínou, pouští Gobi a Mongolskem, což jsou oblasti méně rozmanité než kraje nacházející se dále na východ a západ.

Na západní straně centrální severní Číny přechází krajina ve stepi v oblasti zvané Ordos, která je ohraničena a zavlažována severním zákrutem Žluté řeky umožňující jak usedlý zemědělský, tak kočovný pastevecký způsob života.

Kolem roku 1500 př. n. l. změna klimatu vysušila rozsáhlou Mongolskou plošinu (2,7 milionu čtverečních kilometrů) v travnaté stepi pouště Gobi. Tato skutečnost, spolu s celkovou tendencí k specializaci přinášející lepší obživu, výrazně posunula styl života od usedlého zemědělského k pasteveckému a kočovnému – tedy k čemusi značně odlišnému od stylu života přísně ovládané, hustě osídlené a převážně zemědělské severní Číny. Nedostatečně zavlažované pastviny neposkytovaly dostatečnou obživu, a proto se Mongolové začali věnovat především chovu koní a ovcí a také lovu. Tato změna znamenala neustálý přechod z jednoho místa na druhé, aby se dobytek mohl dostatečně napást, a zároveň i zvládnutí jízdy na koních, kterými se stáda udržovala na pastvinách.

Kočovní obyvatelé stepí jezdili na silném a vytrvalém koni, kterého známe pod jménem kůň Převalského – je pravděpodobně přímým potomkem praconě *Equus caballus*. Na území stepí a pouští střední Asie divoký kůň přežíval nerušeně až do doby, kdy zde došlo k rozvoji pastevectví. Pak jej pastevci začali pronásledovat jako konkurenta svých stád dobytka a vybíjet. Zbylo z něj jen několik ojedinelých kusů. Na konci 80. let 20. století započala snaha vrátit koně Převalského zpět do volné přírody v Mongolsku a Číně. Na tomto projektu (jak víte) se od roku 1992 účastní i pražská zoo.

Jezdci byli ozbrojeni malým lehkým lukem, jenž byl ideální ke střelbě za jízdy, a živila je především jejich stáda. Využívali doslova všechny části zvířat, která jim poskytovala potravu, oblečení a další věci nezbytné k životu, ale přece jen existovaly jiné věci – především obilí, kovy a luxusní zboží, jako například hedvábí –, které mohli získat jen od svých jižních čínských

sousedů, a to buď pomocí vzájemné dohody (obchodu), nebo pomocí síly (nájezdy a drancování).

Začátkem prvního tisíciletí př. n. l. se mírumilovné soužití mezi těmito dvěma způsoby života – usedlým zemědělstvím a kočovným pastevectvím – začalo jevit jako zcela neudržitelné. Klíčovou scénou konfliktu (a v nadcházejících staletích i stavby zdí) mezi usedlými a kočovnými národy se stala plošina Ordos rozkládající se mezi pasteveckými stepmi a čínskými planinami. Tuto oblast prozkoumal americký geograf George Babcock Cressey (1896–1963) ve dvacátých letech minulého století. Podařilo se mu prozkoumat velkou část „vyprahlé a pusté pláně... nehostinnou a neplodnou půdu ležící v extrémních klimatických podmínkách (teplota v létě dosahovala téměř čtyřiceti stupňů Celsia a v zimě klesala na minus čtyři stupně) a pokrytou na některých místech písečnými přesypy, křovinami nebo ostrými travinami... kde toho člověku příroda mnoho nenabízí a i to málo mu dává velmi neochotně“.

Cressey téměř na všech zkoumaných místech zjistil, že „povrch plošiny Ordos... se skládá z písečných přesypů... barvy hnědavého okru... Z povrchu těchto přesypů vylétává do vzduchu obrovské množství jemných částic, které tak vytvářejí charakteristický ,žlutý opar‘ vznášející se nad Ordosem a dopadající na přilehlé oblasti, jako by tam padaly z obrovského síta na mouku“.

Během padesáti osmi letních dní, které Cressey strávil v Ordosu, přišlo jen pětkrát a on sám uvedl, že „vzduch byl tak žízňivý, že se každá kapka vypařila dřív, než mohla dopadnout na zem“. V jiných částech, především v kotlinách nebo v místech, kde se podzemní vody nacházejí blízko povrchu země, Cressey zaznamenal, že „přirozená vegetace... tvoří téměř koberec povrch. Nízká tráva poskytuje potravu dobytku, takže je tato oblast celkem příhodná pro kočovníky a rolníky“. Plošina Ordos byla strategicky významná, a to především díky své hraniční poloze mezi dvěma typy společností a také proto, že se na ní nacházely jak pastviny, tak zemědělská půda, což vytvářelo hospodářskou základnu pro ovládnutí stepí buď kočovnými kmeny, nebo Číňany.

K prvnímu většímu střetu, o němž se v čínských pramenech dochovaly zmínky, došlo v 9. století př. n. l. a básně uvádějí, že severní kmen Sien-jün 獫狁 *Xiānyǔn*¹ napadl samotné srdce území dynastie Čou – hlavní město nacházející se v severozápadní Číně (východně od dnešního města Si-an):

V šestém měsíci všude zavládl neklid a vzrušení.

Válečné vozy se připravovaly...

Sien-jünové dávali na odiv svou sílu,

nebylo už času nazbyt.

Král vydal rozkaz zahájit tažení

a zaútočit na vladařovo království. (*Š' t'ing* 诗经 *Shījīng*)

Báseň v *Š' t'ingu* dále uvádí, že při jednom tažení vojenské síly Čouů energicky „udeřily na vojsko Sien-jünů/ a dosáhly velkého úspěchu/... Zahnali jsme vojsko Sien-jünů/ až k Velké čínské nížině“. Nicméně ani v tom případě nepřicházelo dlouhodobé bezpečí příliš v úvahu: „Nemůžeme si dopřát ani chvíli odpočinku/ to kvůli Sien-jünům... Ano, musíme být stále ve střehu,“ varuje báseň a dál říká: „Sien-jünové útočí jako zběsilí.“ Rychlost zmiňovaného útoku naznačuje, že by mohlo jít o první nomádské válečníky řítící se jako blesk na koních. Právě oni pak v nadcházejících staletích ohrožovali čínské hranice. V čem tedy nastal tak zásadní zvrát u vztahu, který mohl, alespoň teoreticky vzato, po další tisíciletí zcela pokojně probíhat pomocí obchodování a diplomacie, a nikoli prostřednictvím ničivých válek a zdí?

Vzhledem k tomu, že Číňané bývali v pořizování písemných záznamů vždy zdatnější než kočovníci, je pochopitelné, že pohled na konflikt mezi osadníky a kočovnými kmeny určovala především jejich verze vývoje událostí. V čínských pramenech jsou nomádi popisováni jako lačné útočné hordy pořádající strašlivé nájezdy proti mírumilovným Číňanům. Čínské zdroje jsou plné nepřátelského líčení násilnických barbarských kočovníků ze severu, kteří jsou označováni za „ptáky a zvěř“, za „vlky, s nimiž není třeba mít slitování“. Tyto nelidské bytosti „prahnují po zisku měly sice lidskou tvář, ale zvířecí srdce“ a žily „v bažinách a solných pustinách nevhodných k tomu, aby je obýval člověk“.

¹ Sien-jün se v různých dobách zapisoval i těmito znaky: 嚴允 *Yányǔn*, 獫鬻 *Xūnyù*, 葷粥 *Hūnzhōu*, 獫粥 *Xūnzhōu*, 薰育 *Xūnyù*, 獫狁 *Xiānyǔn*.

Přesvědčení Číňanů, že jejich nečínští sousedé nejsou lepší než zvířata, se hluboce zakořenilo i do psaného jazyka: znaky pro kmeny žijící severně (*Ti*) a jižně (*Man*) od centrálních sprašových planin obsahují ideogram jasně znázorňující psy (𤝵) anebo červy (虫). Čínský komentář ze 7. století př. n. l. se o příslušnících severních kmenů hanlivě vyjadřuje jako o nahluchlých, barvoslepých proradných nepřátelích – jinak řečeno jako o naprosto necivilizovaných tvorech.

Číňané však nebyli ani zdaleka jediní lidé, kteří měli z kočovných kmenů strach. Od dob, kdy skytští jezdcí, kteří zničili Asyrskou říši, otřásli v prvním tisíciletí př. n. l. základy klasického světa, snažila se i západní Evropa, podobně jako Číňané, demonizovat „barbary“ jezdící v blízkosti hranic na koních. Patřili mezi ně Hunové (dali by se označit za „nejstrašlivější ze všech válečníků“ – Ammianus Marcellinus, asi 390 n. l.), Avaři (jejich „životem je válka“ – Theodoros Synkellus, asi 626), maďarské kmeny („kteří žili spíš jako divá zvířata než jako lidské bytosti“ – opat Regino z Prümü, asi 889).

Určité sklony k agresivitě jsou tedy pro kočovný a potulný styl života značně typické. V průběhu staletí se pro kočovné kmeny ve Střední Asii stalo válečnictví spojené s přísnou vojenskou kázní natolik integrální součástí existence, že ani v turečtině, ani v mongolštině nevznikly samostatné původní výrazy pro označení vojáka, války či míru. (Naproti tomu v čínských záznamech se pro hraniční nájezdy objevuje sedm různých označení.)

Zároveň by však nebylo správné bezvýhradně přijímat čínské popisování severních sousedů jako neobyčejně krutých barbarských útočníků, čínská předpojatost proti severanům pramenila z vyhraněně centrického pohledu na svět, který stejně jako pojetí samotné Číny vznikl během druhého a prvního tisíciletí př. n. l. Ortodoxní čínská geografie uvádí, že Čína – taková, jakou ji tehdy znali její obyvatelé – je rozdělena na soustředné zóny, přičemž vnitřní zóně vládne přímo čínský panovník a vnější obývají podřízení barbaři.

Názor, že Čína se nachází v centru civilizovaného světa, byl plně rozpracován a pevně stanoven až za vlády dynastie Chan (206 př. n. l.–220 n. l.), ale již během dynastie Šang začal čínský stát vytvářet diplomatický protokol určující vztahy Číny s jinými zeměmi vlastně až do 19. století: šlo o systém placení tributu, čímž se všechny vnější zóny staly podřízenými poddanými čínského vládce. Odraz názoru, že svět se točí kolem Číny, se dodnes zachoval v čínštině, v níž slovo označující Čínu zní *Čung-kuo* a doslova znamená „království středu“.

Čínská národní hrdost vyústila v unáhlené vnímání nečínských severních kmenů a vůbec všech odlišných společností jako tvorů na nižší úrovni, kteří nejsou v žádném případě vhodnými obchodními partnery či společníky k diplomatickým jednáním. A vzhledem k tomu, že čínští vládcové pohrdali nomády natolik, že s nimi nechtěli obchodovat ani jednat, nezbylo těmto kmenům nic jiného, než aby se zboží, které potřebovaly, zmocnily nájezdy.

Existují zcela jasné důkazy o tom, že až do 1. tisíciletí př. n. l. čínské státy své severní sousedy tak příliš okatě nepřehlížely a že obyvatelé hraničních oblastí byli mnohem častěji cílem čínských útoků než samotnými útočníky. Archeologické nálezy ukazují, že přibližně až do roku 1000 př. n. l. neměli lidé žijící poblíž pozdější Velké zdi vyloženě válečnické sklony. Archeologové objevili stopy po pastevecké společnosti chovající ovce, která byla dostatečně civilizovaná na to, aby vyráběla malovanou keramiku, rituální nádoby a výrobky z nefritu. V hrobech z té doby nacházejících se na území Střední Asie nebyly nalezeny žádné zbraně: život nebyl zjevně natolik spojen s obavami z nebezpečí, aby bylo nezbytné dávat mrtvému zbraně na cestu do dalšího světa. Za vlády dynastie Šang však probíhaly neustálé války s pohraničním národem, kterému Číňané říkali Čchiangové 羌 *Qiāng* a jehož příslušníky chytali, zajímali a využívali jako lidské oběti (až pět set lidí při jednom obřadu) a otroky.

Skutečnost je taková, že Čína má na svém kontě mnohem víc záznamů o dobovačných výpravách než její kočovní sousedé. Z původního středu, nacházejícího se dnes v severní Číně, se Čínská říše rozšiřovala dál a podmaňovala si jih země pokrytý džunglí. Naproti tomu kočovné kmeny neprováděly výbojné výpravy tak často a případy, kdy nomádští válečníci ovládali podstatnou část Číny, byly ve starověku spíše výjimkou než pravidlem.

Nicméně čínští vládcové se svými vojsky nebyli schopni severní sousedy násilím porazit nebo se uchýlit k nějakému kompromisu či vyjednávání. Následkem toho se Čína v 9. století př. n. l., jak o dvě století později vylíčil jeden básník, zaměřila na politiku, která se pro ni stala celkem pohodlným útočištěm po celá dvě nadcházející tisíciletí – na stavbu zdí.

Král pověřil [svého generála] Nan Čunga,
aby šel a postavil v tom kraji zeď.
Jak početné bylo jeho vozatajstvo!
Jak nádherné byly jeho vlajky se znaky draka, želvy a hada!
Syn Nebes nám dal příkaz,
abychom postavili zeď v severní oblasti.

Posvátnou hrůzu vzbuzoval Nan Čung;

Sien-jünové budou dozajista poraženi! (*Š' t'ing*)

Bojovná řeč, ale zároveň i velmi prorocká: království Čouů sice přetrvalo až do roku 256 př. n. l., ale neustálé loupeživé výpravy vedené ze severu (kmeny Sien-jünů, Žungů a Tiů) vyhnaly v roce 771 př. n. l. vládce dynastie Čou z jejich hlavního města ležícího na severozápadě a přivodily naprostý pád tohoto vládnoucího rodu. Nájezdníkům napomáhala neschopnost čouského krále, který se čas od času bavil se svou oblíbenou královnou tím, že zapaloval ohně na signálních věžích hlavního města, postavených ke svolávání držitelů královského léna v případě útoků barbarů, a kochal se pohledem na vyděšené obličejy svých podřízených, kteří se přihnali do paláce, kde zjistili, že žádný barbar není v dohledu. Když se však barbaři skutečně objevili, královi podřízení si už signálních věží nevšímalí, protože si mysleli, že jde zase jen o další žert, zůstali doma a ve chvílích, kdy bylo pleněno hlavní město, zřejmě nadávali na králův podivný smysl pro humor. Číňané se z tohoto prvního případu selhání opevnění města nicméně příliš nepoučili a pokračovali ve výstavbě mnohem větších, mnohem nákladnějších, nicméně v konečném výsledku zbytečných zdí po celá dvě následující tisíciletí.

Po pádu dynastie Západní Čou se Čínská říše rozpadla na soubor menších států a ty největší – Čchin na západě, Wej, Čao a Jen na severu a severovýchodě a Čchu na jihu – pak mezi sebou soupeřily o nadvládu i nadále po celé období Válčících států (asi 481–221 př. n. l.), což mělo za následek téměř neustálé války mezi královstvími. Pokud právě čínské státy nebojovaly mezi sebou, vedly stále větší množství útoků proti svým severním sousedům. Nejzávažnější z těchto střetů v roce 660 př. n. l. téměř způsobil vyhlazení státu Wej 卫 *Wei* kmenem Tiů: byla při něm poražena téměř celá armáda Wejů a ve vydrancovaném hlavním městě přežilo jen 730 obyvatel.

Číňané tento útok oplatili velmi zběsile a brutálně – v jednom případě byli severané ubiti k smrti měděnými lopatami –, čímž oslabili kmeny Žungů a Tiů, a to jak čestnými, tak i nečestnými prostředky, kdy se naoko vzdali, intrikovali mezi ministry a vládci těchto kmenů, a kdykoli se jim to hodilo, klidně všechny dohody porušili.

Číňané se však nakonec stali obětí vlastního úspěchu. Ačkoli měli s kmeny Tiů a Žungů mnoho neshod, znamenaly pro ně velmi užitečné osídlení hranic (v dnešních provinciích Šen-si a Che-pej) mezi severní Čínou a Mongolskem, které oddělovaly Čínu od výhradně

kočovných kmenů žijících dále na severu. Čínská porážka kmenů Tiů a Žungů toto nárazníkové pásmo vymazala a vystavila tak Čínu přímému kontaktu s válečníky, kteří se na koních proháněli po mongolských stepích právě v době, kdy v těchto oblastech byl styl života stále víc spojený s kočovnictvím a válečnictvím. Již v 7. století př. n. l. začali být bojovníci ze Střední Asie pohřbíváni se svými koni a zbraněmi; v jednom hrobě objevili archeologové bronzový hrot šípu zabodnutý do kolene kostry.

Nutná změna strategie vyvolaná větší blízkostí nomádů – které čínské prameny od roku 457 př. n. l. označují novým názvem Chu 胡 *Hú* – měla pro čínský způsob života dva hlavní důsledky: zavedení bojových metod kočovníků (a zejména bojových kočovníků) do čínského válečnického repertoáru a výstavbu těch největších zdí, jaké kdy Čína spatřila.

V roce 307 př. n. l. – uprostřed období Válčících států – zahájil král Wu-ling-wang 赵武灵王 *Zhào Wǔlíng Wáng* (340–295, vládl 325–298 př. n. l.) ze severního státu Čao dvorní debatu o módě: měl by se svrchní oděv zapínat zprava doleva, nebo seshora dolů? Za touto zdánlivě frivolní a nepodstatnou otázkou se skrývá strategická záležitost obrovského politického a společenského významu. Král Wu-ling-wang měl v úmyslu vyměnit tradiční čínský šat za nomádkou tuniku zapínanou po straně a čínský dvorní vůz za jejich lukostřelce na koních. V této projednávané změně oděvu se skrývala i naprosto zásadní změna celkového pohledu na svět: uznání vojenské nadvlády nomádů a nutnost boje proti nim jejich vlastními prostředky. „Mám v úmyslu,“ prohlásil král Wu-ling-wang, „přijmout jezdecký oděv kočovných Chuů a naučit svůj lid jejich lukostřelbě a jízdě na koni – a uvidíme, co na to řekne svět!“

Královi konzervativní rádci však proti upouštění od zásad čínské kultury vehementně protestovali: „Slýchal jsem, jak jsou Království středu líčena jako domov vší moudrosti a vzdělanosti,“ hlásal králův strýc, „místem, kde se nachází vše, co je potřebné k životu, kde učí lidi světcí a mudrci, kde vládne lidskost a spravedlnost... Tohle vše však teď král odhodil a oděl se do zvyků cizích zemí. Nechtě to řádně zváží, neboť tím mění učení našich předků, odvrací se od způsobů dřívějších časů, staví se proti přáním svého lidu, uráží učence a snaží se vyčlenit z Království středu.“ Pragmatismus a politické a vojenské požadavky však zvítězily. Neboť jak prohlásil králův mazaný rádce Fej I 肥义 *Féi Yì*, „kdo má velké ohledy, dosáhne jen mála“. Království Čao bylo ze severu obklíčeno nebezpečnými nepřáteli ze státu Jen a barbary Chu a na západě ho ohrožoval stát Čchin. Wu-ling-wang se svého příbuzného snažil

přesvědčit o tom, že lukostřelci na koních hrají při odrážení útoků zásadní roli: „Můj strýc se upnul na komára představujícího zbavení se určité zvyklosti v oblékání, a přitom je ochoten spolknout slona představujícího hanbu jeho vlastní země.“ Král se tak zbavil kritiků a „v šatě barbarů vedl svou jízdu proti lidu Chu... dostal se do jeho středu a dobyl tisíce li jeho území“.
(citáty z *Čan-kuo cche* 战国策 *Zhànguó cè* [Plány válčících států či Intriky válčících států])

I když to mnozí pociťovali jako neštěstí a ponížení, přesto se uznání a přijetí společenských a vojenských zvyků pocházejících ze severních hranic stalo zásadním bodem dalšího přežití čínských států. Navzdory odporu zastánců tradic se rychlí lukostřelci na koních velmi brzy prosadili i v zastaralém způsobu vedení války prosazovaném dávnou šlechtou dynastie Čou. Nejrychleji se těmto novým metodám přizpůsobili zástupci některých států, což jim napomohlo dosáhnout vítězství v průběhu interních válek, které pustošily zemi v druhé polovině prvního tisíciletí př. n. l. Stát Čchin, nacházející se na severozápadě, přejal tuto inovaci válečnictví dynastie Čao natolik úspěšně, že se mu kolem roku 260 př. n. l. podařilo království Čao porazit. Toto vítězství nad nejmocnějším politickým sokem otevřelo státu Čchin roku 221 př. n. l. cestu k dobytí ostatních částí Číny, čímž došlo k opětovnému sjednocení země, které vytvořilo model čínské politické jednoty trvající až do současnosti.

Společenský pragmatismus krále Wu-ling-wanga však jednotlivým státům nezabránil v tom, aby dál vyznávaly mnohem tradičnější čínské řešení problémů v hraničních oblastech – stavění zdí. Od poloviny 7. století př. n. l. začaly státy Čchin, Wej, Čao, Jen, Čchu a Čchi po celé Číně budovat rozsáhlou síť zdí, z nichž některé se nacházely v samém srdci země, s cílem čelit vnějším hrozbám – a to jak ze strany jiných států, tak ze stepí. Stavění zdí dosáhlo takové obliby, že tento osobitý čínský zvyk přejali dokonce i severní sousedé. Nedlouho po roce 453 př. n. l. postavili barbaři kmene I-čchü 义渠 *Yìqú* v oblasti Ordosu dvojitou zeď jako obranu proti nejsevernějším čínským státům a především proti státu Čchin.

Nás však budou nejvíce zajímat zdi, které byly postaveny k ochraně severní hranice, tedy zdi států Čchin, Čao a Jen, vybudované přibližně ve stejném období – kolem 4. století př. n. l. Zeď státu Čchin byla postavena v severozápadní oblasti v atmosféře horečné sexuální diplomacie a zrady. Za vlády čchingského krále Čao-siang-wanga 秦昭襄王 *Qín Zhāoxiāng Wáng* (325–251, vládl 306–251 př. n. l.) svedl král barbarů z oblasti I-čchü královnu-vdovu Süan a měl s ní dva syny. Královna se však nedala unášet city a po jisté době svého svůdce „podvedla a zavraždila v Paláci krásných jar a poté shromáždila vojsko, které vyslala, aby

zaútočilo na zemi I-čchü a vyplnilo ji“. (Š' tí) Tento dobovačný výboj získal státu Čchin území táhnoucí se od Kan-su na dalekém severozápadě až k východní části oblasti Ordos v zátočině Žluté řeky a právě na jeho ochranu byly postaveny „velké zdi sloužící jako obrana proti barbarům“.

V období vlády jenského krále Čao-wanga (též Čao-siang-wang 燕昭王 *Yàn Zhāo Wáng*, 燕昭襄王 *Yàn Zhāoxiāng Wáng*, vládl 313–279 př. n. l.) se stát Jen rozšířil na severovýchod až k oblasti, která později dostala název Mandžusko, jeho vládce zahnal lid Chu zpět „tisíce li“ na východ a „postavil dlouhou zeď... aby odolal náporu nomádů“. Království Čao pod vedením milovníka jezdeckva krále Wu-ling-wanga (o němž jsme se nedávno zmiňovali) také vybuodovalo dvojitý val paralelně vedoucích zdí: první, kratší hraniční zeď se nacházela severozápadně od Pekingu a ta druhá, o něco delší, se táhla dál na sever až do Mongolska.

Technologie stavění těchto raných zdí se od metody pěchování používané v 3. a 2. tisíciletí př. n. l. příliš nelišila. I když nejsou tyto zdi tak pevné jako stavby z cihel, přesto se části některých z nich dochovaly až do dnešní doby. V Che-nanu se dodnes nachází nízký val z kamení a hlíny vyznačující hraniční čáru, která oddělovala významný jižní stát Čchu od jeho severních sousedů. Strniskové svahy v Šan-tungu jsou posety kameny naznačujícími bývalé hranice a v Šen-si zbyly ze zdi, postavené celkem zbytečně vládci státu Wej k obraně před útočným státem Čchin, jen šest metrů vysoké a osm metrů široké pahorky hustě porostlé zakrslými stromy a travou. Zbytky zdi státu Čao, táhnoucí se podél cesty ve Vnitřním Mongolsku, jsou od místních zdí na první pohled jen stěží rozeznatelné a až po bližším zkoumání se dají objevit jejich pevné základy vytvořené lidskou rukou. A podobně nesnadným úkolem je i odhalení zdí státu Jen, nacházejících se v dnešní oblasti Che-pej, protože po obou stranách je travnatá zem a jejich povrch vypadá už jen jako přírodní val.

Tyto zdi využívaly co možná nejvíce přírodní zdroje a shodovaly se s takovými ochrannými zemskými pásy, jakými jsou strmé svahy, strže a úzké průrvy. Jednou z možných příčin, proč se dochovaly jen části zdí, jako je například zeď státu Čchin vinoucí se 1755 kilometrů napříč severozápadní Čínou, je fakt, že vlastně nikdy netvořily celistvý val. V horských oblastech, nabízejících možnost využít k obraně i přírodu, v případě staveb vytvářených lidmi naprosto stačilo vytvořit jen strážní věž nebo část zdi a tím zatarasit cestu. Zeď státu Čchin se nachází na určité vrstevnici v dané oblasti a vine se tak, aby poskytovala co nejrozsáhlejší obranné a dostatečně vyvýšené zázemí. Tam, kde byla země rovná, bez

přirozených překážek a bylo zapotřebí vytvořit umělé zábrany proti nájezdníkům, se stavěly valy z navršené zeminy a kamení, a to na co možná nejvyšších místech, aby se vnější části tyčily oproti vnitřním do výše. Podél dochovaných zdí byly odkryty zbytky pravidelně i nepravidelně rozmístěných pahorků – vždy tři po čtyřech kilometrech a zdá se, že šlo o základny, věže a pozorovatelný. Uvnitř zdí našli archeologové kamenná ohrazení mající někdy rozlohu i 10 000 metrů čtverečních, dále stavby připomínající pevnosti a také stopy po nedalekých silnicích, které jsou důkazem přítomnosti velkého vojska a logistického úsilí lidí zajistit zásobování obyvatel zdí patřících Válčicím státům a táhnoucích se celé tisíce kilometrů.

Vezmeme-li v úvahu, že oficiální zdroje uvádějí, že hlavní pohnutkou ke stavění zdí byla „ochrana“ či „obrana proti barbarům“, zdá se dost zvláštní, proč se většina těchto severních zdí nachází tak daleko od zemědělské půdy a tak blízko ke stepím – v určitých případech až ve vnitrozemí dnešního Mongolska. (Na jih od hranice vyznačené zdmi státu Jen například archeologové našli koňské postroje a plakety zdobené motivy zvířat, které zjevně nejsou čínského původu a náleží ranějším pasteveckým a kočovným společenstvím pocházejícím ze severní Číny a Mongolska.) Umístění těchto zdí skutečně naznačuje, že nebyly postaveny k ochraně Číny, ale k záboru cizího území, k vyhnání kočovníků z jejich půdy a ke snadnějšímu vytvoření vojenských základen, z nichž by bylo možno ovládat pohyb národů v této oblasti. Průkopnické využívání jezdeckva, které zavedl král Wu-ling-wang, způsobilo, že Číňané potřebovali nomády, od nichž získávali koně. Jediným způsobem, jak bylo možné vymanit se z tohoto ponižujícího obchodního vztahu se severními kmeny, kterými pohrdali, bylo tedy obsazení a ovládnutí oblastí, v nichž tato zvířata žila.

Ať už byly skutečné politické a vojenské důvody stavění zdí ze strany Válčicích států jakékoli, téměř všechny zúčastněné strany brzy zjistily, že jsou kontraproduktivní. Jestliže byl popudem k budování zdí čínský expanzionismus namísto čistě obranných zájmů, pak diplomatický zisk spočíval v tom, že se z jednotlivých kočovných kmenů vytvořila jednotná opoziční síla – nazvaná Číňany Siung-nu 匈奴 *Xiōngnú* – která pustošila čínské severní hranice po celých následujících pět či šest století. Pokud byl však účel stavění zdí výhradně obranný, pak představoval jejich vpád ještě závažnější skutečnost. Následující staletí opakovaně ukázala, že hraniční zdi byly při dobovačných akcích pro částečně civilizované hordy ze severu jen malou překážkou, a to především v této historicky významné době.

Zábranou nebyly ani pro vojska severozápadního státu Čchin, která zdolala všechny obranné překážky mezi jednotlivými státy stojící na cestě ke sjednocení Číny, k němuž došlo v roce 221 př. n. l. za vlády Prvního císaře Čchin Š' chuanga (259–210 př. n. l.). Hranice, které tyto překážky vytvořily, však vymezily oblast konfliktu, v níž se během následujících dvou tisíciletí stavěly zdi a sváděly hraniční bitvy.

Historické národy podél Hedvábné cesty

Pojmenování „Hedvábná cesta“, v češtině častěji nesprávně „Hedvábná stezka“, označuje starověkou a středověkou dálkovou trasu vedoucí z východní Asie přes střední Asii do Středomoří. Ve své hlavní větvi spojovala starobylé čínské město Čchang-an (长安 *Cháng'ān*, dnešní Si-an 西安 *Xī'ān*) s Malou Asií a Středozemním mořem. Tento moderní název (německy *Die Seidenstraße*, anglicky *Silk Road* nebo *Silk Route*, francouzsky *Route de la soie*, ruský *Velikij šelkovyj put' / Великий шелковый путь*, čínsky *S'-čhou č' lu 丝绸之路 Sīchóu zhī lù*, či *S'-lu 丝路 Sīlù* apod.) vznikl až ve druhé polovině 19. století a vděčíme za něj německému geografovi, geologovi a cestovateli Ferdinandu Paulovi Wilhelmovi, baronovi von Richthofen (1833–1905). V roce 1877 vyšel první svazek jeho monumentálního díla *China. Ergebnisse eigener Reisen und darauf gegründeter Studien* (Berlin 1877–1912, 4 svazky a 2 díly atlasu), kde mimo jiné podal dějiny geografického výzkumu Číny. Zde jako první použil termínu „Hedvábná cesta“ (*Die Seidenstraße*) pro celou síť obchodních cest spojujících Čínu se Západem – takže by se spíše mělo mluvit o „hedvábných cestách“.

Ten, kdo se zabývá dějinami Hedvábné cesty, dříve či později se nutně musí setkat s problémem, kdo vlastně byli nositeli jednotlivých kultur. Vědci si dali práci a spočítali, že čínské historické anály jenom na území Turkestánu pro období mezi lety 100 a 1200 n. l. uvádějí na jeden tisíc různých národů. Některé z nich byly více méně podrobně popsány, u jiných se dochovala pouze jména. Z nich pro uvedené období kolem jednoho sta bylo státotvorných.

Již od 15. století př. n. l. jsou známa z čínských pramenů jména kmenů, které se staly předky pozdějších turkických, mongolských a tibetských kmenů. Nejznámější byly kmeny Kuej-fangů 鬼方 *Guǐfāng*, Žungů a Čchiangů, s nimiž bojovali vládci dynastií Šang-Jin (asi 17.–11. stol. př. n. l.) i Čou (asi 11. stol.–256 př. n. l.). Později se v severní

stepi objevují kmeny Ti a Chu, což byla opět hromadná označení pro velké skupiny kočovných, polokočovných i usedlých kmenů. O některých z nich, které výrazněji zasáhly do dějin Hedvábné cesty v oblasti střední Asie, si můžeme povědět více.

Sakové

Sakové (též Šakové) byla skupina íránských kočovných kmenů, z čínských pramenů od chanské doby známá jako *Saj* 塞 *Sāi*. Jméno *Sakā* se poprvé objevuje v perských achajmenovských nápisech ze 6. století př. n. l. Často byli ztotožňováni se Skythy (jejich východní, asijskou částí), objevují se též pod jménem Indo-Skythové. Z antické literatury jsou známi jako Σάκαι (*Sakai*) nebo *Sacæ*.

Podle archeologických výzkumů posledních desetiletí jedno z jejich center leželo v polovině 1. tisíciletí př. n. l. v oblasti severně od Tchien-šanu, zejména v Sedmiříčí a v Džungarské pánvi ve Východním Turkestánu. V jejich kurganech (mohylách), hojně rozšířených na území dnešního Kazachstánu, Kyrgyzstánu a Tádžikistánu, byly nalezeny zbraně a umělecké předměty ve zvířecím stylu. Podobný inventář našli i čínští archeologové v kurganech nedaleko Urumči.

Ve 2. století př. n. l. vpadli do Parthie a v první polovině 1. století př. n. l. v důsledku tlaku Jüe-č'ü vpadli do severní Indie. Zde si za indo-skythské dynastie, založené králem Mauesem (vládl asi 85–60 před n. l.) podrobili velké území podél Indu a vystřídali tak panství Řeků v severozápadní Indii. Zatímco na území dnešního Afghánistánu, Pákistánu a severozápadní Indie byli Sakové asimilováni místním obyvatelstvem, v oblasti Chotanu v dnešním Sin-ťiangu se saský jazyk (chotanština) udržel až do 10./11. století. Bohaté materiály v chotanštině našly výzkumné expedice (zejména Steinova) v jeskyních v Tun-chuangu.

Wusunové

Wusunové byly středoasijské kočovné kmeny snad indoevropské tocharské jazykové skupiny. Čínské *Wu-sun* (烏孫 *Wūsūn*) se zapisuje znaky s doslovným významem „vnukové havrana“. Podle legendy, zachycené ve starověkých čínských pramenech byl vládce Wusunů s titulem *kchun-mo* 昆莫 *kūnmò*, též v podobě *kchun-mi* 昆彌 *kūnmí*) jako dítě zachráněn vlčicí, která ho kojila, a havranem, jenž mu nosil maso.

Legendu poprvé zřejmě zaznamenal Čang Čchien 張騫 *Zhāng Qiān* (asi 200–114/113 před n. l.), vyslanec chanského císaře do Střední Asie ve 2. polovině 2. století př. n. l. V legendě můžeme najít paralely s původem starověkých Turků (Türk), ale i s legendou o původu Římanů (Romulus a Remus). Profesor Edwin George Pulleyblank (1922–2013) se dokonce domníval, že podoba wusunské a římské pověsti svědčí o vzdáleném genetickém příbuzenství obou etnik.

Na základě starověkých čínských pramenů lze usuzovat, že Wusunové do poloviny 2. století př. n. l. kočovali, stejně jako Jüe-č'ové ve stepním koridoru Kan-su mezi horami Čchi-lien-šan 祁連山 *Qílián Shān* a Tun-chuangem 敦煌, 炖煌, 燉煌 *Dūnhuáng*. Někteří vědci se však domnívají, že jejich pravlast byla západněji, v oblasti jezera Barkul ve Východním Turkestánu. Jisté je, že v důsledku tlaku Hunů Wusunové v polovině 2. století př. n. l. přesídlili do oblasti Sedmiříčí v dnešním Kazachstánu a na Tchien-šan, kde vytvořili kmenový svaz. Po roce 125 př. n. l. byli spojenci Chanů proti Hunům (Siungnuům). Roku 42 př. n. l. Hunové zničili centrum Wusunů na jižním břehu jezera Issyk-kul.

U Wusunů existoval zvyk, zvaný levirát, tj. po smrti muže se jeho vdova provdala za mladšího bratra nebo za syna. Proti tomuto zvyku vystupovali Chanové, kteří dávali své princezny za manželky wusunským vládcům, protože odporoval morálním pravidlům přijatým v čínské společnosti. Poslední zmínky o Wusunech jsou z 5. století n. l., kdy se přestěhovali dále na západ do oblasti Pamíru a byli posléze asimilováni. Část Wusunů však zřejmě zůstala na původním místě a ještě v 18. století byl na území Kazachů objeven kmen údajně příbuzný Wusunům. Současní Ujsini (kazašsky *Yŭcin / Ujsin* = Wusun) mají dvě větve: Dulat (*Дулат*, asi 250 000 osob) a Sary Ujsin (*Сары Yŭcin*, „Žlutí Ujsini“, asi 10 000 osob).

Jüe-č'ové (Kušáni a Tocharové)

Názory na původ Jüe-č'ů 月氏 *Yuèzhī*, kteří do 2. století př. n. l. obývali Kansuský koridor v oblasti Tun-chuangu, jsou značně nejednotné. Často bývají ztotožňováni s Tochary (z řeckého *Toχάροι / Tocharoi*, baktrijsky *Toχωαρ / Toχwar, Tuχwar*), nositeli indoevropského jazyka, kteří ve 2. tisíciletí př. n. l. táhli Asií, až se usadili na severních hranicích Číny. Ve 2. století před n. l. Siungnuové zatlačili Jüe-č'e na západ – tzv. Malí Jüe-č'ové (čínsky *Siao Jüe-č'* 小月氏 *Xiǎo Yuèzhī*) se usadili v tibetském pohraničí, Velcí Jüe-č'ové (čínsky *Ta Jüe-č'* 大月氏

Dà Yuèzhī) v Tarimské pánvi. Později se Malí Jüe-č'ové vrátili na severovýchod a usadili se v oblasti dnešního Lan-čou v provincii Kan-su.

Velcí Jüe-č'ové byli pod náporom Wusunů vytlačeni dále na západ do Baktrie, kde dobyli Řecko-baktrijskou říši. Odtud pak založili Kušánskou říši (1. století před n. l.–asi 227 n. l.), která od konce 1. století před n. l. až do začátku 3. století n. l. ovládala severní Indii. Jejich územím procházel obchod hedvábím mezi Čínou a Středomořím. Nejvýznamnější kušánský panovník Kaniška I. (vládl asi 127–151 n. l.) vládl nad většinou severní Indie, Afghánistánu a na přilehlých územích střední Asie. Kolem roku 230 n. l. byla Kušánská říše dobyta perskými Sásánovci.

V řeckých pramenech (např. u Strabóna v jeho *Zeměpise*, *Geōgraphiká Γεωγραφικά*) jsou kmeny, jež dobyly Baktrii, označovány jménem *Tócharoi* (Τόχαροι) a od 4. století n. l. byla území kdysi pod vládou Kušánské říše označována v západních pramenech jako Tocharistán. Ve stejné době se v čínských pramenech začalo pro toto území používat slova *Tchu-chuo-luo-kuo* (吐火罗国, 吐火羅國 *Tǔhuǒluó Guó*), *Tu-chuo-luo-kuo* (睹货逻国, 睹貨邏國 *Dǔhuòluó Guó*) apod., což je fonetický přepis nového zeměpisného jména. Původ autorů spisů v tocharštině (tzv. dialekty A – východní – a B – západní) z 5.–8. století, nalezených v Turfanu (Karašahr a Kuča), zůstává nadále nevyjasněn.

Jüe-č'ové byli původně kočovnými pastevcí, na nových územích na západě se však začali věnovat i zemědělství a kušánská města se stala i významnými obchodními středisky na Hedvábné cestě. Kušáni se stali významnými prostředníky v hospodářských a kulturních stykách mezi Východem a Západem, zejména při šíření buddhismu ze Střední Asie do Číny.

Sogdové

Důležitou roli v obchodu (zejména s hedvábím) hráli Sogdové, etnikum íránského původu. Od 1. tisíciletí př. n. l. sídlili v oblasti mezi Amudarjou a Syrdarjou, zvané Sogdiana (z řeckého Σογδιανή / *Sogdiané*). Krvavé války za makedonského vládce Alexandra Velikého (356–323 před n. l., vládl 336–323 př. n. l.) a povstání domácího obyvatelstva vedla pravděpodobně k jejich velké migraci na východ. Příchod Sogdů do Východního Turkestánu se datuje do 4.–3. století př. n. l. Velké sogdské kolonie a sídliště jsou zaznamenány ve všech hlavních centrech

karavanního obchodu Střední Asie, Východního Turkestánu a západní Číny od prvních staletích našeho letopočtu.

Podle písemných pramenů se velké sogdské kolonie nacházely v řadě západočínských lokalit. Například sogdská obec v Tun-chuangu ve 4. století n. l. čítala na jeden tisíc obyvatel. Sogdové se aktivně účastnili tranzitního obchodu v této oblasti i v dalších stoletích, přinejmenším do tchangské doby. Velký počet sogdských kupců žil i v tchangském hlavním městě Čchang-anu.

Obchod hrál významnou roli v hospodářské činnosti sogdského obyvatelstva Ordosu v 7.–8. století. Texty, nalezené v pohřebištích Astana a Karachodža, svědčí o tom, že v období existence státu Kao-čchang (500–640) a v době tchangské okupace Turfanské oázy (7.–8. století) tvořili Sogdové velké procento obyvatel oázy a hráli významnou roli v tranzitním obchodu. V oblasti Tun-chuangu hráli důležitou roli ještě na přelomu 1. a 2. tisíciletí.

Sogdové však byli nejen obchodníci, ale zprostředkovali východní Asii i některé technické vynálezy. Přinesli například užívání *kanátů* (též *kariz*), podzemních zavodňovacích tunelů, umožňujících přivádění vody do oáz, vzdálených mnohdy desítky mil od vodních toků. Sogdské zahrady a ovocné sady v pouštních oblastech byly proslulé i v Číně. Rovněž sogdští zbrojíři zásobovali Tchangskou říši. Sogdští skláři uvedli v 5. století do Číny výrobu vysoce kvalitního, zejména barevného skla, tak jak se vyrábělo ve velkých sklárnách v okolí dnešního Samarkandu.

Sogdové vyznávali buddhismus, nestoriánství a manicheismus. Proto také sogdské literární památky, nalezené ve Východním Turkestánu, obsahují celá díla nebo zlomky děl náboženského obsahu buddhistického, manichejského a křesťanského. Kromě toho byla nalezena řada menších textů, průvodních dopisů a pasů, které patří k nejstarším dokladům tohoto jazyka. Křesťanské rukopisy obsahují části evangelií sv. Matouše, Lukáše a Jana a zlomky dalších děl.

První státní útvary na území Tibetu

Jelikož o nejstarších dějinách Tibetu prakticky neexistují žádné záznamy a psaná tibetská historie začíná až v 7. století n. l. za krále Songcän Gampa, sestavují se počátky tibetských

dějin velmi těžko. Historické postavy a události z doby před 7. stoletím jsou navíc v kronikách, které pocházejí ze staletí pozdějších, provázány s událostmi legendárními. Novodobí badatelé se pak někdy rozcházejí v interpretacích toho, které události či postavy jsou skutečně historické a které spadají spíše do oblasti legend.

Některé tibetské prameny hovoří o čtyřech či šesti – případně jiném počtu – kmenů, které kdysi obývaly Tibetskou náhorní plošinu. Dle legendárního podání byli příslušníci těchto kmenů potomky opic vzešlých ze svazku opičáka a skalní *rákšasí*, tj. démonky, jak o tom vypráví tradiční tibetská legenda. Mezi nejdůležitější kmeny měly patřit Se, Dong, Tong a Mu. Kmeny mezi sebou vedly ustavičné rozepře a postupně se přeměnily v království. Těchto království postupně vzniklo až čtyřicet. Pokud však skutečně existovala, neví se o nich prakticky nic. Mnohem později se ona království údajně sjednotila v tzv. čtyři velké kultury.

Legenda praví, že od počátku světa až do 6. století n. l. v Tibetu vládlo dvacet sedm králů. První král prý sestoupil z nebes po žebříku či laně zvaném *mu* (symbolizující *axis mundi*, tj. osa světa) a spojil se s pozemským bohem velehor. Obdobně i dalších šest tibetských králů sestoupilo z nebe, až se jednoho dne provaz přetrhl a tím skončil „zlatý věk“. Těchto prvních sedm králů je podle svého původu většinou označováno jako „sedm nebeských vládců“.

Prvním králem sestoupivším z nebes a zároveň prvním králem Tibetu byl údajně Ňathicänpo (doslova „rek na trůnu šíjovém“). Traduje se, že to byl on, kdo v údolí řeky Jarlung (známá spíše jako Brahmaputra) nechal postavit pevnost Jumbulagang, která se po další staletí stal sídlem králů Tibetu. Tradice mu připisuje sjednocení tibetských kmenů pod jednotnou vládu. Otázka jeho historicity či životních dat však zůstává nevyřešena, v jednotlivých pramenech se případná data vlády Ňathicänpa často velmi liší. Pokud se skutečně jedná o historickou postavu, snad žil někdy ve 3.–2. století př. n. l.

Prvním skutečně doloženým tibetským králem byl Digumcänpo (tradičně 80–100 n. l., podle některých pramenů již ve 2. století př. n. l.), jehož hrobka je Tibetány označována za „hrobku prvního krále“. Podle legendy byl Digumcänpo v pořadí osmým tibetským králem a prvním králem „pozemským“. Dle legendárního vyprávění se na nebesa již nemohl vrátit jako jeho předchůdci, jelikož si lano nevědomky sám přetrhl v souboji se svým sluhou Longamem. Poté, co Digumcänpo Longamovou rukou zemřel, chopil se v Tibetu vlády sám Longam. Brzy

však byl o trůn připraven a na jeho místo nastoupil Digumcänpův syn Čhathi, který přijal jméno Pudegunggal.

Období těchto prvních dvou „pozemských králů Tibetu“ se vyznačuje jak velkými pokroky ve znalostech technologií, tak sociálně-politickými změnami. Po těchto králích následovalo „šest králů leg“ (resp. „šest pozemských králů leg“ – „leg“ znamená dobrý), „osm (pozemských) vládců de“ („de“ – pokladnice) a „pět mocných vládců cän“ („cän“ – mocný). Tito králové vládli v Tibetu pravděpodobně mezi 1. a 5. stoletím n. l. a během této doby se tibetský lid zdokonaloval ve znalostech zemědělství, stavěly se mohutné pevnosti na svazích hor a tibetská kultura se stávala čím dál tím více komplexnější. O těchto dávných králích je toho však známo jen velmi málo, často to jsou jen jejich jména, případně jména jejich manželek a dětí.

O původních tibetských kmenech je toho rovněž známo jen velmi málo a určit byt jen přibližnou dobu jejich existence je prakticky nemožné. Dosud nejstarší známky skutečně doloženého osídlení Tibetu byly nalezeny v oblasti Centrálního Tibetu. Zdejší megalitická kultura vykazuje známky podobnosti s jinými megalitickými kulturami jihovýchodní Asie a její datace spadá do 2. tisíciletí př. n. l. Trvalejší osídlení Tibetské náhorní plošiny pravděpodobně začalo až počátkem našeho letopočtu.

Čchiangové

Z kmenů žijících na území Tibetu, s nimiž přicházeli Číňané do styku již v dávném starověku, byli nejranější Čchiangové. Ti byli zmiňováni jak ve starověkých čínských textech, tak již v šangských nápisech na věštebných kostech z doby před 3000 lety. Nicméně starověcí Čchiangové (známí též pod jménem Ti-čchiang 氏羌 *Dīqiāng*) uvedení v těchto textech byla rozsáhlá etnická skupina, zahrnující i předky dnešních tibetobarmských Čchiangů, kteří tvořili pouze malou část tohoto uskupení.

Řada starých čínských analů vypovídá o příbuzenství mezi tibetskými kmeny a lidmi žijícími za doby dynastie Chan (206 před n. l. až 220 n. l.) na západ od tehdejší Číny. Staří čínští historikové nazývají tyto kmeny Čchiang a představují je jako lovce pověstné svou udatností. Chanské dynastické záznamy obsahují zprávy o čchiangských aktivitách ještě v dávnějších dobách a poznamenávají, že domovina Čchiangů byla původně mnohem dále na

západ a že tyto kmeny podnikaly loupeživé nájezdy na zemědělské usedlosti v okolí Čchang-anu (Si-anu) již kolem roku 1400 před n. l. Čchiangové a osmi dalších spojeneckých kmenů ze západu byli hlavními spojenci čouského krále Wu-wanga, který s jejich pomocí porazil v bitvě u Mu-jie roku 1046 př. n. l. šangskou armádu.

Chanské dynastické anály zaznamenávají, že Čchiangové byli kolem roku 500 před n. l. organizováni do kmenů a začali provozovat zemědělství a chov dobytka. Ve 2. století před n. l. je jejich přítomnost zmiňována podél celé západní hranice tehdejší Číny. Ve 2. století n. l. je mělo tvořit sto padesát kmenů, zatímco zprávy ze 7. století n. l. mluví jen o padesáti rozptýlených kmenech Čchiangů.

Žangžung

Velmi stručně se zmíním i o kmenech a království Žangžung. Bohaté nálezy kreseb na skalách (petroglyfy) v severním a západním Tibetu objevené v 90. letech 20. století dokládají vyspělou civilizaci v oblasti tzv. Horního Tibetu dávno před příchodem buddhismu. Jako nositelé této kultury jsou označováni stejní obyvatelé, kteří na území Tibetu založili království Žangžung.

Kultura království Žangžung se rozvíjela v západním Tibetu s centrem kolem posvátné hory Kailás. Jeho obyvatelé mluvili vlastním jazykem a vyznávali náboženství bön. Počátky království jsou zahaleny v polomytickém šeru dávnověku. Neznáme ani jména panovníků, kromě posledního krále Ligmirji (7. století n. l.). Dodnes jazykem žangžung mluví asi 2 000 obyvatel indického Himáčalpradéše.